

ce. Imelo pa je nesorazmerno hude posledice, čeprav si lahko tudi rečemo, da je bil razdor v katoliškem taboru tedaj že dovolj velik, da bi bil prelom prišel tudi brez Premišljevanja.

O tem najlepše priča nadaljnji razvoj dogodkov. Večina starejših sodelavcev Doma in sveta bi bila zelo rada dosegla sporazum z izdajateljem revije, Katoliškim tiskovnim društvom. Kocbek (z nekaj somišljeniki) pa je bil trdno prepričan, da je treba stare vezi pretrgati in začeti na novo. S skupino sodelavcev je leta 1938 začel izdajati novo revijo z naslovom Dejanje (Dolgan jo omenja le na nekaj mestih) in ta je izhajala ob obnovljenem DiS do začetka leta 1941, ko ji je nadaljnje izhajanje onemogočil nemški napad na Jugoslavijo.

Dolganova četrta knjiga obravnava vrhunec krize in podaja polemiko o reviji Dom in svet. Večidel so to doslej neobjavljeni dokumenti iz zapuščine profesorja Franceta Koblarja, predvsem pisma med prijatelji iz križarske skupine. Zanimivo je tudi, kar pišeta o krizi DiS v reviji Sodobnost Drago Šega in Josip Vidmar.

Daljšo, prav zanimivo spremno besedo je knjigi napisal Matija Ogrin z naslovom »Površje in žarišče Doma in sveta leta 1937«. Pohvaliti moram tehnično izdelavo knjige, saj je izšla tako rekoč brez tiskovnih napak. Opazil sem pa dve manjši pomoti v opombah, obe skupaj na str. 91. Opomba št. 66 trdi, da v Akademskem domu na Miklošičevi v Ljubljani študentje niso stanovali, le nekaj mladcev srednješolcev. Trditev je zmotna. V domu, ki je bil sicer prav klavrna stavba, je bilo nekaj podstrešnih sobic, v katerih so stanovali študentje. V eni izmed njih je daljši čas prebival pesnik Jože Udovič. Dom so po zadnji vojni podrli, danes tam stoji hotel Holliday Inn.

V opombi 67 pa je zmotno navedeno, da je Prvi akademski kulturnosocialni teden v Bohinju priredila Zarja v avgustu leta 1939. V resnici je Prvi teden priredilo vseh troje složnih društev Danica, Zarja in Savica v dneh od 10. do 15. avgusta 1937. Drugi teden pa je res priredila Zarja sama v avgustu 1939.

Janez Gradišnik

Jerca Vodušek Starič, *Slovenski špijoni in SOE 1938–1942*. Ljubljana: Samozaložba, 2002. 446 strani.

Na mariborskem zborovanju slovenskih zgodovinarjev je Jerca Vodušek Starič predstavila svojo knjigo o Slovencih, ki so na predvečer 2. svetovne vojne in med njo sodelovali z britanskimi diplomati oziroma tajnimi službami. Že sam kraj promocije je sugeriral, da gre za tekst, ki je nekaj posebnega. Brez dvoma je vzbudil tudi visoka recepcijska pričakovanja, saj je le redkokateri historik pri nas dobil priložnost, da pred tako eminentnim zborom kolegov »krsti« svoje delo. Bližkovit odziv v dnevnem tisku – avtorico je v Delu nemudoma močno pohvalila Atenka Puhar – je samo še poudarjal pomen študije, ki se je pojavila med nami.

Jerca Vodušek Starič v uvodu pričakuje od bralca veliko potrpljenja (str. IV). Priznam, da mi sprva ni bilo jasno, čemu naj bi služila takšna izjava, saj gre za obravnavo nadvse vznemirljive teme, o kateri smo doslej vedeli le malo. Potem pa se mi je počasi le začelo svitati, da knjiga v resnici potrebuje dobršno mero recipientove benevolentnosti. Toliko napak – ne samo diskurzivnih »laksnosti« – se le redko najde v delu profesionalnega zgodovinarja. Pojdimo kar po vrsti!

Na str. 8 se npr. govori o Hitlerjevi okupaciji Porenja. Šlo je le za remilitarizacijo dela nemškega ozemlja. Na str. 13 se najde vest o vnovičnem aktiviranju *slovenske* demokratske stranke tik pred 2. svetovno vojno. Po vsej verjetnosti se misli na obnovo dela *Samostojne* demokratske stranke.¹ Na isti strani je v op. 17 kot datum sklenitve italijansko-jugoslovanskega sporazuma naveden 25. marec 1938. Avtorica se je zmotila kar za leto dni: »pakt« Stojadinović-Ciano je bil podpisal v Beogradu že 25. marca 1937.² O tem pa se ne bere na str. 449 »jugoslovanske« izdaje Stojadinovićevih spominov Ni rat

¹ Slovenska demokratska stranka namreč poprej ni obstajala.

² O pogovorih italijanskega zunanjega ministra s Stojadinovićem obstaja obširen zapisnik; glej: M. Muggeridge (izd.), Ciano's Diplomatic Papers, London 1948, 98–105.

ni pakt, kot bi nas rada prepričala Jerca Vodušek Starič, pač pa na str. 417(–418). »Politične sile kompromisa med jugoslovanskimi narodi« na javno sceno niso prvič stopile šele tik pred 2. svetovno vojno, kakor se zatrjuje na str. 21. Vsaj »stodnevna« vlada Ljubomirja M. Davidovića je bila že leta 1924 na poti sporazuma. Na str. 22 se omenja nekakšen »princ Pavel«. V slovenščini govorimo in pišemo o knezu namestniku Pavlu Karadjordjeviću. Na str. 35 (pa tudi v kazalu) naletimo na nekega dr. Janka Seppa. Gre seveda za dr. (Josefa) Seppa Janka, ki je zainteresiranim slovenskim zgodovinarjem dobro znan vsaj iz temeljnega dela Dušana Bibra o nacizmu in Nemcih v Jugoslaviji.³ Na naslednji strani teče beseda o odpadli slovesnosti »v čast /francoskega/ admirala Guepratte«. Prav bi bilo »v čast admirala /E.-P.-A./ Guépratta« (ali kvežjemu Guéprattea). Na str. 52 omenjeni kraj Guštajn je kajpak Guštanj. Skrivnostni uslužbenec finančnega ministrstva Savinšek, ki je obravnavan na str. 55 (iz kazala je izpuhtel!), ni nihče drug kot slovenski pisatelj Slavko (Jakob) Savinšek. O njem je mogoče brati na 208. strani 9. zvezka SBL iz leta 1960. Nekateri »junaki« Jerce Vodušek Starič so torej le »zašli« v slovensko »biografiko«, čeprav avtorica kar povprek zatrjuje nasprotno (str. III). Je pa res, da je treba vedeti, o kom teče beseda. Žal v knjigi o slovenskih špijonih ni zmerom tako. Ker avtorica drugim zgodovinarjem mestoma prav bridko očita nekatere napake, ki izhajajo iz njihovega naslanjanja na nezanesljive vire oziroma knjige (npr. na str. 19), jo je treba opozoriti, da sama ni nič boljša. Vsekakor ne pozna v dovoljšnji meri rezultatov že opravljenega dela in ga zato prav grdo lomi.

A nadaljujmo s kolekcijo »ekstravaganc«, ki se bohotijo v obravnavani knjigi! Na str. 141/142 je Stefani označena za nemško agencijo, malo nižje pa za italijansko (prav je slednje). Takšne nedoslednosti vzbujajo občutek, da imamo v rokah tekst, ki ni dokončan – torej nekak polizdelek. Na str. 192 je napačno identificiran kraj: ne gre za Otočec, pač pa za Otočac, saj Pavelčevići ustaši blizu Novega mesta niso imeli taborišča. Na str. 196 so zelo čudne stvari napisane o politiku in literatu Antonu Novačanu. Jerca Vodušek Starič je npr. dognala, da se je šolal na Dunaju. To ne drži; na univerzo se je Novačan vpisal in jo tudi končal v Pragi. V Celju po 1. svetovni vojni ni izdajal časnika Nova vas, temveč Naša vas (in Republikanec). List je bil usmerjen agraristično, ne pa liberalno. Avtorica na isti strani tudi dokazuje, da nima ravno jasnih predstav o starojugoslovanskem »političnem cirkusu«: tako je KDK razglasila za stranko, čeprav je šlo za koalicijo Radičeve Hrvaške kmečke stranke in Pribičevićeve Samostojne demokratske stranke (zato ime Kmečko-demokratska koalicija). Leta 1941 Novačan ni ostal pri jugoslovanski vladi v Kairu, ampak je živel v okupiranem Beogradu. Šele leta 1942 je prek Bolgarije, Turčije in Sirije pribežal v Palestino. Novačan je še eden od »junakov«, o katerih ne literarna ne zgodovinska veda doslej nista molčali; zato so avtoričine težave z njim naravnost neverjetne. Vse skupaj je še toliko bolj nenavadno zato, ker je dobrih 100 stani dalje (str. 300) pravilno opisana odisejda našega pisatelja. A zastavlja se vprašanje: čemu obravnavati Novačana v knjigi o špijonih, ko pa – kolikor danes vemo – v tej vlogi ni nastopal. (Vsekakor je bil spričo svoje notorne čvekljivosti in nepopolnopravilnega postavljanja popolnoma neprimeren za kakršno koli konspirativno delo!) Tu se mi poraja resen dvom o tem, ali je knjigo Jerce Vodušek Starič napisala samo ena roka. Takšne diskrepance namreč pogosto nastanejo pri skupinskem delu. A to seveda ni edina mogoča razlaga. Morebiti je bila avtorica raztresena. Vendar se v tem primeru zastavlja vprašanje, kaj so delali recenzenti knjige. Glede na dejstvo, da so »Slovenski špijoni« izšli s podporo iz javnih sredstev (Ministrstva za kulturo RS), so vsekakor bili potrebni. Svoje delo so opravili nedopustno slabo. Kolegialnost nikoli ne sme prevladati nad profesionalnostjo.

Pojdimo dalje! Na str. 197 (op. 3) stoji zapisano, da je nemški Reich 6. oktobra /1938/ razdelil in okupiral Češkoslovaško. Avtorica je izpustila preobrazbo Češkoslovaške v Češko-Slovaško in njen razpad marca 1939, ki so ga zrežirali nacisti. Šele tedaj so Nemci zasedli Češko-moravski protektorat in prevzeli pokroviteljstvo nad marionetno Tisovo državo. »Neki Vodnik« s str. 201 (in 205) je najbrž solastnik tiskarne *Slatnar, d. z o. z.* Ludvik Vodnik (njegov »kompanjon« je bil Anton Knez). O tem glej ES, 11. zvezek, Ljubljana 1997, 127 (geslo Slatnar, Anton). Na str. 230 se v op. 48 omenja pronemški politik Pavle Gregorić. Spet grda pomota! Gre za misterioznega in ambicioznega časnikarja Danila

³ Prim. D. Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji*, Ljubljana 1966. Janko je priimek, ne ime!

Gregorića. Na str. 233 se omenja Mihailo Konstantinović kot radikal. To je povsem zgrešena oznaka. Konstantinović je bil razvpit kot mason in kot zagovornik stališč (levih) demokratov. V vladi Dragiša Cvetkovića je sedel predvsem kot politično nevtralen pravni ekspert in kot arhitekt sporazuma s Hrvati.⁴ Britanci so ga npr. označevali za desno roko ministrskega predsednika (kakor dokazujejo objavljeni dokumenti iz arhivskih fondov, na podlagi katerih je tudi Jerca Vodušek Starič napisala svojo knjigo⁵), ki pa je res bil radikal. Na str. 245 je mogoče najti kaj neverjeten podatek, da je nekakšna severna (jugoslovanska) fronta »obsegala dva armadna polka, tj. /avtorica uporablja napačno kratico t. j./ sedem divizij in 2 planinski brigadi«. Morda je mišljena 1. armadna skupina, ki je obsegala 2 armadi (4. in 7.); ta vojaška grupacija je imela na voljo približno toliko sil, kot je zapisano v knjigi o slovenskih špijonih. Na str. 249 omenjeno mesto Graz premore slovensko ime Gradec. Na str. 261 se zatrjuje, da je Jugoslavija kapitulirala 17. aprila 1941. Če bi bilo to res, bi kraljevska vlada v izgnanstvu ne imela česa početi. Omenjenega dne je položila orožje vojska – medtem ko je država formalnopravno eksistirala še naprej. O tem, da so Britanci šele decembra 1941 osvojili Tobruk, naj Jerca Vodušek Starič ne razlaga v resni zgodovinarski knjigi. To libijsko mesto jim je padlo v roke že 22. januarja 1941, ob koncu omenjenega leta pa so ga le deblokirali. Na str. 293 se napačno govori o pokristjanjevanju pravoslavcev (avtorica angleški dokument o tem prevaja kalkirano in govori o ortodoksnem prebivalstvu!); gre seveda za prekrščevanje. Prav tako Stepinac ni bil zagrebški škof, temveč nadškof. Samo dve strani naprej Jerca Vodušek Starič prav mučno docira o tem, kako je 21. junija 1942 Rommel »ponovno zasedel Tobruk«. Saj ga vendar nikoli prej še ni osvojil! Na str. 297 se omenja kraj Jedrenje. Slovenci mu po tradiciji pravimo Odrin, turško ime pa je Edirne. Vladko Maček med 2. svetovno vojno ni bil v Krupincu, kakor beremo na str. 329, temveč v Kupincu. Ne vem tudi, kako naj bi »splitska škofija« »zbirala podatke po svojih diecezah« (slovenska tradicija zapoveduje pisanje »diecezah«!) – tj. škofijah –, o čemer se govori na str. 358 in 359?! Na str. 373 je »velikolaški mesar« Ivan Pucelj povsem neupravičeno pridobil doktorat. Na str. 387 presenetljivo izvemo za obstoj nekakšne »češke manjšine« v Sloveniji. Na str. 395 bi se dalo razumeti, da je bil VI. korpus Titove vojske slovenski, kar pa ne drži. In še in še je stvari v knjigi Jerce Vodušek Starič, nad katerimi lahko človek samo zmajuje z glavo! Tudi docela pravopisnih spodrsrljajev je več kot preveč. Na tako nizko raven pisanja naš historiografski prostor nikakor ne sme več pristajati.

Pomudimo se še ob treh malce obširnejših problemih. Albert Kramer je v knjigi o slovenskih špijonih vseskozi obravnavan kot zelo pomemben faktor. K njemu naj bi se stekale »vse niti« tajne dejavnosti britanskih agentov v starojugoslovanski »Sloveniji« tik pred 2. svetovno vojno (str. 133). Toda tudi po okupaciji naj bi njegova vloga ostala neokrnjena (prim. str. 327, 328); imel naj bi celo »rezidente« v drugih mestih. Vendar je takšna razlaga zelo vprašljiva spričo Kramerjeve agonije, o kateri pretresljivo piše njegova nečakinja Mira Mihelič v svojih spominih.⁶ Je bil vodilni slovenski liberalec v zadnjih letih pred smrtjo resnično sposoben za obveščevalno delo? Pa še nekaj: kolikšno vlogo je pri Krame-

⁴ Prim. M. Konstantinović, *Politika sporazuma. Dnevniške beleške 1939–1941. Londonske beleške 1944–1945*, Novi Sad 1998, 628. V knjigi Ferda Čulinovića *Jugoslavija između dva rata* (II. del, Zagreb 1961, 308, 309) je Konstantinović označen kot nestrankarski minister.

⁵ Ž. Avramovski, *Britanci o kraljevini Jugoslaviji. Knjiga treća (1939–1941)*, Beograd 1996, 534. Jerca Vodušek Starič te objave virov nikjer ne navaja. Nadvse zanimivo pa je, da glede dr. Seppa Janka zagreški popolnoma enako napako, kot se najde v kazalu knjige Živka Avramovskega! Pri primerjanju znanstvenokritičnega aparata slednje in študije o slovenskih špijonih pade v oči tudi različno natančno navajanje fondov iz istih britanskih arhivskih zbirk: navedki naše avtorice so veliko krajši in zato samo orientacijsko uporabni. Oglejmo si samo en primer: na str. 23 pri Jerci Vodušek Starič beremo v op. 3: PRO, FO 371/23876/R.5341; pri Avramovskem pa najdemo še dodatne številke, npr. na str. 160: PRO, FO 371/23876, R 5341/20/92. V obeh primerih gre za isti dokument, in sicer za memorandum dr. Juraja Krmjevića angleškemu Foreign Officeu! Da je tekst te spomence že nekaj let objavljen (in sicer v srbskem prevodu), Jerca Vodušek Starič sploh ne pove (glej. Ž. Avramovski, n. d., 158–160)! Človek, ki bi skušal po arhivih preverjati avtoričine navedke, bi zaradi njenega nepreciznega navajanja imel izjemno veliko dela. Jerca Vodušek Starič je nujno treba opozoriti, naj bo v prihodnje veliko bolj minuciozna pri znanstvenokritičnem aparatu. Glede britanskih arhivov bi bilo zaželeno, če bi se dvignila na raven Živka Avramovskega ali Dušana Bibra. (Tudi Tone Ferenc bi ji lahko bil s svojimi objavami virov za čas 2. svetovne vojne svetel vzor.). Sedaj je žal globoko pod njo.

⁶ M. Mihelič, *Ure mojih dni. Spomini*, Murska Sobotna 1985, 102 in dalje.

rjevih stikih z Angleži imela njegova vpetost v prostozidarske strukture?⁷ Znano je, da so bili masoni večinoma odločno protinacistično usmerjeni.

Drugo večje vprašanje zadeva dejavnost polkovnika Vauhnika po okupaciji Jugoslavije. Jerca Vodušek Starič na podlagi preučitve dokumentov, na katere je naletel v britanskih arhivih, poudarja, da je imel v protiosnem delovanju veliko večjo vlogo kot on Ante Anić. Trdi tudi, da je Vauhnik v svojih memoarih zapisal, kako je skupaj z njim vodil »organizacijo BBZ v Ljubljani oziroma obveščevalno mrežo v Sloveniji in na Hrvaškem« (str. 350). Res se tak vtis lahko dobi iz nekaterih poglavij 2. dela Nevidne fronte, toda ne iz vseh. Najprej Vauhnik čisto jasno pove, da je AA. – pod to kratico nastopa Anić v njegovih pričevanjih – v Ljubljani organiziral svojo mrežo sodelavcev. Očitno je šlo za obnovo povezav med predvojnimi zaupniki britanskih tajnih služb.⁸ Nato Vauhnik še razloži, da je on nosil »ponižno ime« BBZ – tj. Berliner Börsenzeitung.⁹ Naziv je pomenljiv: ni samo reminiscenca na avtorjevi začetnici (v cirilici), temveč tudi namig na način njegovega obveščevalnega dela. Vauhnik je imel svojo mrežo, ki je zbirala najrazličnejše informacije ter jih potem – kot nekakšna borzna agencija – »prodajala« tajnim službam različnih zainteresiranih držav. Drugače je nemogoče logično pojasniti izjemno kompliciran kurirski sistem BBZ, ki je bil v času radijskih aparatov naravnost predpotopen. Seveda pa vse skupaj postane lahko razumljivo ob potrebi vzpostavljanja stikov z najrazličnejšimi (medsedbojno tekmujočimi) agenturami. Ko sem se o tem nekoč pogovarjal z Brankom Agnelettom, ki je bil v Trstu zapleten v delo zahodnih obveščevalnih služb, mi je rekel, da je Vauhnik zelo verjetno »posloval« celo s Sovjetsko zvezo (zato Angleži po vojni niso hoteli imeti z njim nobenega opravka). Zatrdil mi je, da je bil razvpiti starojugoslovanski polkovnik z Britanci povezan preko Anića. Do enakih sklepov – tako glede Sovjetov kot glede zahodnih zaveznikov – so se prikopali tudi Nemci (zlasti skrivnostni Abwehrov sodelavec Fritz, ki je bil usoden za »izpostavo« BBZ v Trstu – zlasti za Jojo Golca).¹⁰ Zdi se, da sta se Anićeve angleška in Vauhnikova »borzna« informacijska mreža nekaj časa »prepletali« in sodelovali,¹¹ nikoli pa nista bili povsem identični. Tako pridemo do pravcatega vohunskega labirinta. Agneletto je prav tako odločno poudaril, da vsaj v Trstu Vauhnikovi ljudje (z Golcem na čelu) leta 1944 niso (več) bili neposredno angažirani kot britanski obveščevalci.¹² To bi pomenilo, da so bili tedaj njihovi stiki z Aničem že pretrgani.

⁷ O Kramerjevem prostozidarstvu prim. Z. D. Nenezic, *Masoni u Jugoslaviji 1764-1999. Pregled istorije slobodnog zidarstva v Jugoslaviji*, 2. knjiga (Prilozi i gradja); Beograd 1999, 178-180. Čudno je, da naša avtorica sploh ni vzela pod drobnogled zvez med angleško obveščevalno službo in masoni. Že do zdaj objavljena literatura je o tej temi povedala kar nekaj zanimivih reči; Z. D. Nenezic npr. navaja (Z. D. Nenezic, n. d., 1. knjiga, 513), da so omenjeni združbi filantropskih skrivnostnežev pripadali tudi Anton Batagelj ter Marjan in Franjo Ujčić (trije od »junakov« Jerce Vodušek Starič!). Jugoslovanski notranji minister Stanoje Mihaldžić (še en mason) naj bi celo pomagal ustanoviti posebno podjetje, ki bi »pokrilo« skupno delo jugoslovanskih in britanskih agentov. Žal je navedeno Nenezičevo delo tako polno napak in približnosti, da je samo orientacijsko uporabno.

⁸ V. Vauhnik, *Nevidna fronta*, Buenos Aires 1965, 273: »Kmalu nato se je javil pri meni tudi AA. /.../ Poiskal si (!) je še nekaj zanesljivih sodelavcev, katerih eksistenca in delovanje v take namene mu je bila znana še iz predvojnega časa; zaradi vojnih dogodkov so se razleteli na vse strani. Posrečilo se mu je nekaj oseb zopet najti in kaj kmalu se je organizacija začela povoljno razvijati. Ni bilo samo važno ustvariti zanesljiv kanal, temveč tudi zanesljivo mesto v inozemstvu, ki bo zaupalo in vedelo, da ima opraviti res s svojimi ljudmi, ne pa z ljudmi iz protišpijonaže. Kot vojni ataše sem imel v tem pogledu mnogo izkušenj in tudi AA. v tem ni bil novinec.« Vauhnik je bil najbrž hote nejasen, saj je marsikateri akter medvojnih dogajanj v času nastajanja in objave njegovih spominov živel v Titovi Jugoslaviji in bi mu lahko s preveč določenimi izjavami škodoval.

⁹ V. Vauhnik, n. d., 275.

¹⁰ Pogovor z dr. Brankom Agnelettom 17. februarja 1998 (Fritz je samo psevdonim). V knjigi Jerce Vodušek Starič se trdi, da je bil Jojo Golec pred 2. svetovno vojno urednik mariborskega Slovenskega gospodarja (str. 180), v Vauhnikovih spominih pa je označen kot urednik v mariborski podružnici Slovenca (V. Vauhnik, n. d., 284). Enciklopedija Slovenije omenja kot urednika Slovenskega gospodarja pred 2. svetovno vojno – od leta 1925 dalje – duhovnika Januša Golca (ES 12, Ljubljana 1998, 33).

¹¹ V sklepu svojih spominov Vauhnik imenuje Anića za svojega glavnega sodelavca (prim. V. Vauhnik, n. d., 420).

¹² Pogovor z dr. B. Agnelettom 17. februarja 1998. Jerca Vodušek Starič se nagiba k mnenju, da je bil Jojo Golec še tik pred aretacijo v stiku z Aničem (str. 373, 374), vendar je njeno izražanje zelo previdno (»naj bi bil takrat še vedno povezan z Aničem«).

Treba pa je opozoriti še na nekaj: mreža BBZ nikakor ni bila omejena samo na Slovenijo in Hrvaško, kakor zatrjuje avtorica študije o naših špijonih, temveč je segala vse do Berlina, Poljske in Beograda.¹³

Tretja stvar je avtoričina frapantna nevednost o britanskih ambasadorjih v Beogradu. Do začetka oktobra 1939 je to službo opravljal sir Ronald Hugh Campbell, od srede decembra istega leta pa Ronald Ian Campbell.¹⁴ Nosila sta torej enako (prvo) ime in priimek. Jerca Vodušek Starič ve samo za slednjega (glej kazalo knjige o špijonih!). Najbrž pa je vsaj o padcu Stojadinovićeve vlade (na str. 22) poročal prvi.¹⁵ Za slehernega resnega specialista, ki preučuje britansko politiko do Jugoslavije/Slovenije, bi moralo biti poznavanje ključnih diplomatskih akterjev samoumevno. Pa žal ni.

Za sklep moram reči, da je knjiga Jerce Vodušek Starič zame veliko razočaranje. Pred leti me je avtorica na neki televizijski okrogli mizi resolutno poučila, da je pravi zgodovinar samo tisti, ki je 20 let kopal po arhivih. (No ja, vsako pravilo dopušča kakšno izjemo!) Žal praksa kaže, da je za dobro (celo zgolj povprečno!) historiografsko delo tudi izpolnjevanje tega kriterija nezadostno. O marsičem (javni) arhivi pač ne hranijo nobenega gradiva. Zagledanci vanje menijo, da so podatki, pridobljeni iz drugih virov, sekundarnega pomena. Knjiga o slovenskih sodelavcih britanskih tajnih služb dokazuje prav nasprotno. Poznavanje toliko kritizirane enciklopedistike bi ostroperesni avtorici prihranilo prenekatero ponesrečeno diskurzivno pirueto.

V študiji o slovenskih špijonih je odločno preveč nesprejemljivosti. Pisanje Jerce Vodušek Starič je še posebej čudno na mestih, kjer dokaj obsojajoče govori o ravnanju jugoslovanskih komunističnih oblasti z »junaki«, ki so pred in med 2. svetovno vojno delali za Britance. Avtorice Prevzema oblasti¹⁶ obsedenost titoistov z agenti zahodnih demokracij res ne bi smela presenečati: vitalni jugoslovanski maršal sredi 20. stoletja pač ni bil »na glasu« kot posebej human in tenkočuten državnik... Šele pozneje se je njegova javna podoba povsem spremenila.

Igor Grdina

Gianni Oliva, Foibe. Le stragi negate degli italiani della Venezia Giulia e dell'Istria. Milano: Mondadori, 2002. 206 strani.

V zadnjem času se je v Italija pojavila prava poplava knjig o t.i. fojbah. Kot (trenutno) zadnji se je problematike eksekucij v Istri, Gorici in Trstu po zlomu Italije septembra 1943 in predvsem ob koncu vojne maja 1945, lotil docent sodobne zgodovine na Vojaški šoli v Turinu (Scuola d'applicazione d'Arma) ter pisec zgodovinarskih uspešnic Gianni Oliva. Naj dodam, da ni to prvič, ko Oliva obravnava to temo, saj je t.i. fojbam posvetil posebno in pomembno mesto v svoji knjigi *La resa dei conti*, ki zadeva obračunavanje s fašisti v Italiji ob koncu vojne. Dejansko je v delu, ki ga tu predstavljam, Oliva le nadgradil, kar je bil že zapisal v knjigi o »končnem obračunu«.

Njegov pristop je na videz povsem korekten, saj veliko pozornost (in pretežni del knjige) namenil orisu razpletov, ki so na koncu vojne privedli do množičnih aretacij in usmritev. Kar štiri poglavja (od skupnih sedmih) so namreč posvečena razvoju od leta 1918 do razkosanja kraljevine Jugoslavije, nemški okupacij, protislovjem med slovenskim in italijanskim osvobodilnim gibanjem po 8. 9. 1943 in »tekmi za Trst« med zavezniki in jugoslovansko armado. Pojavu, ki daje naslov knjigi, sta v celoti posvečeni le dve poglavji, prvo, ki zadeva 40 dni jugoslovanske oblasti v Trstu, in tretje, ki obravnava množične poboje v Istri po 8. septembru 1943. Zadnje poglavje je le delno posvečeno usmritvam in aretacijam,

¹³ Pogovor z dr. B. Agnelettom 17. februarja 1998; V. Vauhnik, n. d., 277 in dalje.

¹⁴ Prim. Ž. Avramovski, n. d. IX.

¹⁵ To si dovoljujem sklepati na podlagi besed Jerce Vodušek Starič, ki na str. 22 svoje knjige pravi, da je britanski ambasador Campbell poročal ob (!) padcu Stojadinovićeve vlade. Sila čudna je stvar tudi na str. 23. Tam se pravilno govori o poslaniku slru Campbellu, toda R. I. Campbell, ki je v kazalu registriran kot osebnost, omenjena na tem mestu, ni bil nosilec navedenega plemiškega naziva!

¹⁶ J. Vodušek Starič, *Prevzem oblasti 1944–1946*. Ljubljana 1992.